

Borówki

ARTUR SAWICKI

rośliny borów

Borówki należą do rodziny wrzosowatych, która liczy ponad 130 gatunków krzewów i krzewinek, występują głównie w strefach klimatu chłodnego i umiarkowanego półkuli północnej.

Krzewy są zaliczane do roślin drzewiastych czyli wieloletnich o trwałych, silnie zdrewniałych łodygach a często również korzeniach. Od drzew odróżnia je to, że nie mają one typowego pnia, a rozgałęziają się tuż u swej podstawy, na wiele pędów równorzędnych. Bardzo niskie krzewy nazywamy krzewinkami.

Borówki odgrywają bardzo ważną rolę biocenotyczną w borach iglastych, lasach mieszanych, na torfowiskach i w tundrze. Dostarczają smacznych jagód.

W Polsce występują 3 gatunki: **borówka czernica** (*Vaccinium myrtillus* L.) zwana czarną jagodą, **borówka brusznica** (*Vaccinium vitis-idaea* L.) oraz **borówka bagienna** (*Vaccinium uliginosum* L.) zwana lochynią lub pijanicą.

Borówka czernica (czarna jagoda) – stanowi w naszym kraju główny składnik runa, zwłaszcza borów sosnowych i sosnowo-świerkowych. Nie jest ona zbyt wymagająca, rośnie więc dobrze na glebach dość ubogich, piaszczystych, wymaga jedynie odpowiedniej wilgotności. Dobrze znosi półcień. Występuje pospolicie i masowo na całym niżu, a w górach swym zasięgiem obejmuje piętro alpejskie.

Jest krzewinką dorastającą do 50 cm wysokości, o jasnozielonych, jajowatych drobnych liściach, mocno rozgałęzioną, z pełzającymi podziemnymi kłączami. To właśnie dzięki nim borówka tworzy łąny. Obok rozmnażania wegetatywnego wytwarza ona również nasiona. Żyje nawet do 30 lat!

Kwitnie w kwietniu i maju, wkrótce po wiosennym rozwoju liści. Kwiaty są prze-

ważnie pojedyncze, wyrastają w kątach liści. Są bogate w nektar, który jest przynętą dla trzmieli i pszczoł oraz motyli, owadów je zapylających. Owocem jest czarna i kulista jagoda pokryta niebieskawym nalotem woskowym o czerwonym miąższu i czarnym barwiącym soku. Dojrzewają w końcu czerwca i lipcu. Spożywa się je chętnie na surowo ale smaczne są z nich również dżemy i konfitury oraz sok. Krzysztof Kluk w 1811 r. w „Dykcyonarzy roślinnym” tak pisał o czarnej jagodzie: *Jagody te są najprzyjemniejszym pożywieniem głuszców. Roślina ta zdatna do wyprawiania skór. Winiarze temi jagodami wina farbują, a malarze mogą mieć purpurową farbę do swych dzieł malowania... Na to bierze się soku świeżego i przydawszy cztery razy tyle wapna, gryszpanu i salmioniaku pomiesza to i wełna i płótno farbuje trwale...*

Nasiona borówki czarnej są brązowe i mają kształt półksiężyców. Do ich rozsiewania przyczyniają się zwierzęta, a zwłaszcza ptaki dla których czarne jagody są lubianym pokarmem. Warto wiedzieć, że czarne jagody są jednym z najstarszych środków przeciwbiegunkowych, znanych co najmniej od dwóch tysięcy lat. Mają one wyjątkowe działanie bakteriobójcze a także dużą zawartość cennych witamin.

Borówka brusznica (borówka czerwona) – rośnie w Polsce w suchych, ubogich borach oraz na wrzosowiskach, w górach powyżej granicy lasu, tworzy kępy, rzadziej łąny. Jest krzewinką, zimozieloną, dorastającą do 40 cm. Ma liście małe, eliptyczne, z wierzchu błyszczące. Kwiaty białe, zebrane są w gęste grona. Kwitnie od maja do lipca, a kwiaty jej zapylane są przez pszczoły i trzmielie, czasem zakwita po raz drugi na jesieni. Owocuje od sierpnia do późnej jesieni. Owocem jest dość kwaśna,

Pijanica



początkowo biała jagoda, w miarę dojrzewania czerwieniejąca od strony wystawionej w kierunku słońca. Dojrzałe owoce są ciemnoczerwone. Smak ich jest cierpki i kwaśny, nieco mączysty. Są one powszechnie zbierane i bardzo cenione ze względu na swe walory smakowe wykorzystywane już w kuchni staropolskiej. Często przyrządza się z nich konfitury i dżemy. Łatwo się je przechowuje ze względu na dużą zawartość kwasu benzoowego.

Liście borówki czerwonej mają cenne właściwości, wykorzystywane w farmacji do leczenia chorób dróg moczowych.

Krzysztof Kluk w 1811 r. w „Dykcjonarzu roślinnym” tak o borówce czerwonej napisał: *Z jagód można mieć przyjemny sos do mięs, albo przyprawę do potraw: w Syberji pędza z nich mocna wodkę... Jest też zdatna garbarzom do wyprawy skór...*

Borówka bagienna (łochynia) – krzewinka, a czasem krzew dorastający do 1 m. Rośnie w całej Polsce, częściej na niżu, rzadziej w górach, na torfowiskach wysokich i przejściowych. Najczęściej na wyniesieniach wokół drzew i na szczytach kęp torfowców. Bardzo często spotkać ją można, w zatorfionych miejscach, podtopionych borach sosnowych lub na okresowo podtapianych wrzosowiskach.

Gałązki jej są brązowe, a sino-matowe, podłużnie jajowate liście opadają na zimę. Kwiaty są skupione po kilka na końcach gałązek. Kwitnie w maju i czerwcu. Owocem jest kulista lub gruszkowata sino-czarna jagoda, o zielonkawym mięksiszu. Są one jadalne i mają słodkawkowo-kwaśny zapach.

Niegdyś przypisywano im zupełnie niesłusznie właściwości halucynogenne, a wszystkiemu były winne tzw. ogniki często obserwowane na torfowiskach i podmokłych terenach. Prawdziwym winowajcą tych niezwykłych i wówczas nie bardzo zrozumiałych zjawisk i przeżyć był metan, gaz tam występujący, którego samozapłon, czego wyrazem są – wędrujące i tzw. błędne ogniki obserwowane zwłaszcza w nocy graniczyły z czarami i magią! Krzysztof Kluk w 1811 r. w „Dykcjonarzu roślinnym” tak o borówce pijanicy napisał: *Wieśniakom naszym jagody jej uprawdzie*

smakują; lecz obfite ich zażycie tak głowę obciąża iakby się pijanego trunku zażyło...

Aktualnie ważne znaczenie ma również **borówka wysoka** (*Vaccinium corymbosum*), zwana niebieską jagodą lub borówką amerykańską. Jest ona krzewem dorastającym do 4 m, o białych kwiatach i słodkich niebiesko-granatowych jagodach zawierających bezbarwny sok. Owoce te dojrzewają w lipcu i sierpniu, zbierane są pospolicie w północno-wschodnich regionach USA. Na początku XX wieku wyhodowano wiele odmian o owocach o średnicy nawet 2,5 cm. Wymaga ona gleb kwaśnych pH: 3,8–4,8. Po II wojnie światowej sprowadzono ją również do Polski, głównie ze szkółek w Niemczech, Holandii, z których założono pierwsze uprawy plantacyjne. Aktualnie w naszym kraju uprawa tej borówki jest powszechnie znana i uważana za przynoszącą znaczne dochody, stanowi więc ważny element branży ogrodniczej. W 2000 r. było u nas łącznie 350 ha przemysłowych plantacji borówki wysokiej, a szacunkowy plon roczny ocenia się na 800 t owoców.

Warto wiedzieć, że czasem do borówek zalicza się również żurawinę choć wcześniej i obecnie uważa się ją za gatunek należący do odrębnego rodzaju (*Oxycoccus*) w rodzinie wrzosowatych. W Polsce występuje **żurawina błotna** (*Oxycoccus palustris* L.).

Ta maleńka krzewinka, o cienkich, delikatnych, pełzających lodyżkach osiagających nawet 1 m długości występuje na torfowiskach i w borach bagiennych. Ma ona drobne listki, z wierzchu błyszczące jajowato-eliptyczne, które nie opadają na zimę, a przyjmują piękną, czerwoną barwę. Kwitnie od czerwca do lipca a małe, niepozorne kwiatki mają wielkość ok. 0,5 cm, zapylane są przez pszczoły i trzmiele. Owocem są czerwone jagody o średnicy ok. 1 cm, jadalne i cenione jako surowiec na przetwory, galaretki, kisiele, soki. Żurawiny zbierane są jesienią, zimą a nawet wczesną wiosną (są bowiem smaczniejsze po przemrożeniu!). To bogate źródło witamin, zwłaszcza witaminy C i mikroelementów m.in. jodu. Nasiona żurawiny rozsiewane są przez ptaki.

Ciekawostką jest fakt, że żurawina błotna rośnie nawet na Kamczatce i na Grenlandii. □



Brusznica

Żurawina



Czernica

